

Міністерство освіти і науки України

ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет ветеринарної медицини

Кафедра санітарії, гігієни та судової ветеринарної медицини

**ВЕТЕРИНАРНЕ ПРАВОЗНАВСТВО УКРАЇНИ І МІЖНАРОДНЕ ВЕТЕРИНАРНЕ
ЗАКОНОДАВСТВО**

Методичні вказівки

до виконання практичних занять

за темами:

Міжнародне та Європейське ветеринарне законодавство

для здобувачів денної форми навчання

другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності

211 ветеринарна медицина

Харків

2024

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет ветеринарної медицини
Кафедра санітарії, гігієни та судової ветеринарної медицини

**ВЕТЕРИНАРНЕ ПРАВОЗНАВСТВО УКРАЇНИ І МІЖНАРОДНЕ ВЕТЕРИНАРНЕ
ЗАКОНОДАВСТВО**

Методичні вказівки
до виконання практичних занять
за темами:
Міжнародне та Європейське ветеринарне законодавство

для здобувачів денної форми навчання
другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності
211 ветеринарна медицина

Затверджено рішенням
Науково-методичної
ради факультету ветеринарної медицини
Протокол № 5
Від 10.12.2024 р.

Харків
2024

Схвалено на засіданні кафедри
санітарії, гігієни та судової ветеринарної медицини

Протокол № 2 від 4 листопада 2024р.

Рецензент:

О.О. Цимерман, кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри ветеринарної хірургії та репродуктології, декан факультету ветеринарної медицини

Б 37 Ветеринарне правознавство України і міжнародне ветеринарне законодавство: метод. вказівки до виконання практичних занять з дисципліни для здобувачів денної форми навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 211 «ветеринарна медицина» / Держ. біотехнологічний ун-т; уклад.: О.В. Павліченко, О.І. Парилівський, О.В. Бусол, Т.М. Ігнат'єва, Л.Л. Куш, А.М. Петренко. – Харків:[б.в.], 2024. – 30с.

Методичні вказівки розроблено відповідно до програми навчальної дисципліни «Ветеринарне правознавство України і міжнародне ветеринарне законодавство». Ветеринарне законодавство має відповідати національному та міжнародному праву, у відповідних випадках, включаючи цивільне, кримінальне та адміністративне законодавство. Міжнародне ветеринарне законодавство покликане сприяти покращенню епізоотичної ситуації в глобальному масштабі. З цією метою були розроблені міжнародні норми Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (ВООЗТ), які стали своєрідним еталоном для розробки схожих норм в різних країнах. Видання включає теоретичну частину, контрольні запитання, перелік рекомендованої літератури.

Методичні вказівки призначені здобувачам денної форми навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 211 «Ветеринарна медицина»

УДК 619

Відповідальний за випуск: О. В. Павліченко., д. ю. н, к. вет. н., професор, завідувач кафедри санітарії, гігієни та судової ветеринарної медицини ДБТУ

© Павліченко О.В.,
Париловський О.І.,
Бусол О.В.,
Ігнатєва Т.М
Куш Л.Л.,
Петренко А.М.

©ДБТУ, 2024

Міжнародне ветеринарне законодавство покликане сприяти покращенню епізоотичної ситуації в глобальному масштабі. З цією метою були розроблені міжнародні норми Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (ВООЗТ), які стали своєрідним еталоном для розробки схожих норм в різних країнах. Якщо в певній країні не розроблені законодавчі акти щодо ліквідації і профілактики тієї чи іншої хвороби – застосовуються міжнародні вимоги.

Основним джерелом формування світового ветеринарного законодавства є норми ВООЗТ. Інтенсифікація світової торгівлі в певний момент викликала необхідність уніфікації санітарних норм, вимог щодо безпечності та якості продуктів харчування, кормів, ветеринарних засобів та ін. Це стало поштовхом для розробки відповідних вимог та стандартів, що дало змогу зменшити перепони для міжнародної торгівлі.

Ветеринарне законодавство міжнародного масштабу вчені поділяють на 3 рівні: 1) «глобальне» (світове); 2) союзне (Європейський Союз); 3) окремих держав.

Всесвітня організація охорони здоров'я тварин надає консультації та допомогу країнам-членам для використання під час формулювання або модернізації ветеринарного законодавства з метою відповідності стандартам МЕБ та іншим відповідним міжнародним стандартам і інструментам, таким чином забезпечуючи ефективне управління всією ветеринарною сферою. Ця організація сформулювала наступні вимоги до національного законодавства країн-членів.

Ветеринарне законодавство повинно, як мінімум, забезпечувати основу для виконання компетентними органами своїх зобов'язань і рекомендацій, як це визначено в Наземному кодексі та відповідних рекомендаціях Комісії Codex Alimentarius. Воно також має відповідати відповідним вимогам міжнародних документів, пов'язаних зі зменшенням біологічних загроз. До того ж Угодою про застосування санітарних і фітосанітарних заходів (Угода SPS) члени Світової організації торгівлі (СОТ) зобов'язані повідомляти СОТ про зміни в

санітарних заходах, особливо про зміни в законодавстві, які впливають на торгівлю, і надавати відповідну інформацію.

Відповідно до вимог ВООЗТ Законодавство поділяється на:

первинне законодавство, що означає правові документи, видані законодавчим органом країни-члена;

вторинне законодавство означає правові документи, видані виконавчим органом країни-члена відповідно до первинного законодавства.

Ветеринарне законодавство має відповідати національному та міжнародному праву, у відповідних випадках, включаючи цивільне, кримінальне та адміністративне законодавство.

Розробка нового та переглянутого законодавства, що стосується ветеринарної сфери, має бути консультативним процесом із залученням компетентних органів, юридичних експертів та інших відповідних зацікавлених сторін, щоб забезпечити науково, технічно та юридично обґрунтоване законодавче рішення. Отриманий законопроект має бути оцінений за допомогою аналізу впливу, якщо це необхідно.

Ветеринарне законодавство має бути чітким і послідовним, забезпечувати правову визначеність і захищати громадян, тварин і навколишнє середовище від ненавмисних побічних ефектів правових інструментів. Законодавство має бути стабільним, але регулярно оцінюватися та оновлюватися у міру необхідності, щоб переконатися, що воно є технічно актуальним, прийнятним для суспільства, здатним до ефективного впровадження та сталим у технічному, фінансовому та адміністративному планах. Висока якість законодавства є важливою для досягнення правової визначеності.

Ветеринарне законодавство має передбачати ефективний, якомога коротший ланцюг управління з чітким визначенням усіх обов'язків. Для цього мають бути чітко визначені обов'язки та повноваження компетентних органів, від центрального рівня до тих, хто відповідає за виконання законодавства у сфері. Якщо задіяно більше ніж один компетентний орган, наприклад, у зв'язку

з навколишнім середовищем, безпекою харчових продуктів або іншими питаннями громадського здоров'я, включаючи біологічні загрози та стихійні лиха, має бути встановлена надійна система координації та співпраці, включаючи роз'яснення ролі кожного компетентного органу.

Ветеринарне законодавство має встановлювати положення щодо ефективної локалізації та контролю над біологічними агентами та продуктами в лабораторії, усередині та з лабораторії, включаючи їх утилізацію, якщо це можливо.

Ветеринарне законодавство повинно створити основу для компетентних органів для контролю за хворобами, які є важливими для країни, наявними чи ні, а також новими хворобами, використовуючи підхід, що ґрунтується на оцінці ризику. Законодавство має передбачити перелік та обов'язкове звітування про важливі для країни захворювання. Воно також повинно надавати повноваження ветеринарним органам доступу до інформації, необхідної для дотримання своїх зобов'язань щодо повідомлення МЄБ.

Ветеринарне законодавство має включати загальні заходи щодо охорони здоров'я тварин, застосовні до всіх хвороб, і, якщо необхідно, додаткові або спеціальні заходи, такі як нагляд, створення регуляторної програми або реагування на надзвичайні ситуації щодо конкретних захворювань, перелічених уповноваженим органом.

Ветеринарне законодавство повинно забезпечувати основу для забезпечення якості, безпеки та ефективності ветеринарних лікарських засобів і мінімізації ризику для здоров'я людей, тварин і навколишнього середовища, пов'язаного з їх використанням, включаючи розвиток антимікробної стійкості.

Ветеринарне законодавство має створити основу для дій із захисту ланцюга виробництва харчових продуктів для людей шляхом контролю на всіх критичних етапах, відповідно до національних стандартів безпечності харчових продуктів і з урахуванням ризику випадкового та навмисного зараження.

Кодекси та посібники Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин. Вимоги світового ветеринарного законодавства викладені переважним чином в публікаціях (кодексах) Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (World Organisation for Animal Health).

Кодекс здоров'я наземних Тварин (Terrestrial Animal Health Code)

Посібник з діагностичних тестів і вакцин для наземних тварин (Manual of Diagnostic Tests and Vaccines for Terrestrial Animals)

Кодекс здоров'я водних тварин (Aquatic Animal Health Code)

Посібник з діагностичних тестів для водних тварин (Manual of Diagnostic Tests for Aquatic Animals)

Кодекс здоров'я наземних тварин (Наземний кодекс) містить стандарти для покращення здоров'я тварин, добробуту тварин і ветеринарної охорони здоров'я в усьому світі. Ці стандарти повинні використовуватися членами організації для встановлення заходів щодо запобігання, раннього виявлення, звітності та контролю патогенних агентів у наземних тварин (ссавців, рептилій, птахів і бджіл), включаючи зоонозні агенти. Реалізація рекомендацій Наземного кодексу забезпечує безпеку міжнародної торгівлі тваринами та продуктами тваринного походження, уникаючи невинуватих санітарних бар'єрів.

Всесвітня організація охорони здоров'я тварин (WOAH, заснована як OIE) розробляє та публікує міжнародні стандарти з 1968 року. Угода Світової організації торгівлі (COT) про застосування санітарних і фітосанітарних заходів (Угода SPS) визнає роль організації (згідно з її основоположною назвою «Міжнародне протиепізоотичне бюро») як міжнародна організація, що встановлює стандарти для здоров'я тварин і зоонозів.

За розробку нових і переглянутих стандартів для Наземного кодексу відповідає Комісія зі стандартів здоров'я наземних тварин (Комісія з Кодексу), до складу якої входять шість обраних членів. Комісія з Кодексу спирається на досвід всесвітньо відомих експертів, щоб зробити внесок у розробку стандартів, щоб гарантувати, що стандарти базуються на останній науковій

інформації. Коментарі від членів і партнерських міжнародних організацій шукаються через розсилку нових або переглянутих текстів двічі на рік. Комісія Кодексу тісно співпрацює з іншими фаховими комісіями.

Наземний кодекс публікується щорічно англійською, французькою та іспанською мовами, і його можна переглянути та завантажити з веб-сайту Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (www.woah.org)

Наземний кодекс містить 2 томи:

Том I. Загальні положення. Містить такі розділи: 1. Діагностика хвороб тварин, спостереження та повідомлення. 2. Аналіз ризику. 3. Якість ветеринарних послуг. 4. Профілактика захворювань та боротьба. 5. Торгові заходи, процедури імпорту/експорту та ветеринарна сертифікація. 6. Ветеринарна охорона громадського здоров'я. 7. Добробут тварин.

Том II. Рекомендації, застосовні до захворювань зі списку МЕБ та інших захворювань, важливих для міжнародної торгівлі. Складається з розділів щодо хвороб: 8. Різних видів. 9. Бджіл. 10. Птахів. 11. Великої рогатої худоби. 12. Коней. 13. Кролів. 14. М'ясоїдних. 15. Свиной.

Кодекс здоров'я водних тварин (Водний кодекс) містить стандарти для покращення здоров'я та добробуту водних тварин у всьому світі. Ці стандарти повинні використовуватися членами для встановлення заходів щодо запобігання, раннього виявлення, звітування та контролю патогенних агентів у водних тварин (амфібій, ракоподібних, риб і молюсків). Реалізація рекомендацій Водного кодексу забезпечує безпеку міжнародної торгівлі водними тваринами та продуктами водних тварин, уникаючи невинуватих санітарних бар'єрів.

Всесвітня організація охорони здоров'я тварин розробляє та публікує міжнародні стандарти з 1968 року. Угода Світової організації торгівлі (СОТ) про застосування санітарних і фітосанітарних заходів визнає роль організації як міжнародна організація, що встановлює стандарти для здоров'я тварин і зоонозів, з якими члени СОТ повинні узгодити свої імпорتنі вимоги. Таким

чином, Водний кодекс є ключовою частиною правової бази СОТ для міжнародної торгівлі.

За розробку нових і переглянутих стандартів Водного кодексу відповідає Комісія зі стандартів охорони здоров'я водних тварин (Комісія з водних тварин), яка складається з шести обраних членів. Комісія з водних тварин спирається на досвід всесвітньо відомих експертів, щоб зробити внесок у розробку стандартів, щоб гарантувати, що стандарти розроблені на останній науковій інформації. Коментарі від членів і партнерських міжнародних організацій шукаються через розсилку нових або переглянутих текстів 2 рази на рік. Комісія з водних тварин співпрацює з іншими спеціалізованими комісіями, якщо на це є потреба. Водний кодекс публікується аналогічно Наземному щорічно трьома офіційними мовами.

Водний кодекс містить такі розділи: 1. Повідомлення, захворювання в списку МЕБ та нагляд за водними тваринами. 2. Аналіз ризику. 3. Якість послуг з охорони здоров'я водних тварин. 4. Профілактика захворювань та боротьба. 5. Заходи торгівлі, процедури імпорту/експорту та сертифікація здоров'я. 6. Використання антимікробних засобів у водних тварин. 7. Добробут вирощеної риби. 8. Хвороби земноводних. 9. Хвороби ракоподібних. 10. Хвороби риб. 11. Хвороби моллюсків.

Посібник з діагностичних тестів і вакцин для наземних тварин (Наземний посібник) Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин має на меті сприяти міжнародній торгівлі тваринами та продуктами тваринного походження та сприяти покращенню служб охорони здоров'я тварин у всьому світі. Основною цільовою аудиторією є лабораторії, які проводять ветеринарні діагностичні тести та нагляд, а також виробники вакцин і регуляторні органи в країнах-членах ВОАН. Мета полягає в тому, щоб забезпечити міжнародно узгоджені діагностичні лабораторні методи та вимоги до виробництва та контролю вакцин та інших біологічних продуктів.

Наземний посібник, який охоплює інфекційні та паразитарні хвороби ссавців, птахів і бджіл, був вперше опублікований у 1989 році. Кожне наступне

видання розширювало та оновлювало надану інформацію. Восьме видання містить понад 99 оновлених і 17 нових розділів.

Структура цього видання дещо відрізняється від попередніх:

Частина 1 містить десять вступних розділів, які встановлюють загальні стандарти для управління ветеринарними діагностичними лабораторіями та підприємствами з виробництва вакцин;

Частина 2 містить конкретні рекомендації та включає вісім нових розділів рекомендацій щодо валідації діагностичних тестів і три нових розділи рекомендацій щодо виробництва вакцин;

Частина 3 містить розділи про захворювання, занесені до списку WOAH, та інші захворювання, важливі для міжнародної торгівлі;

Частина 4 це список довідкових центрів WOAH на момент публікації (список довідкових центрів WOAH оновлюється Всесвітньою асамблеєю делегатів (членів WOAH) країни щороку; переглянутий список доступний на веб-сайті WOAH).

Посібник з діагностичних тестів для водних тварин (Aquatic Manual) створений для забезпечення єдиного та ефективного підходу до виявлення хвороб, перелічених у Кодексі здоров'я водних тварин (Aquatic Code), для задоволення вимог щодо профілактики та контролю хвороб тварин і для сертифікації здоров'я у зв'язку з торгівлею водними тваринами та продуктами водних тварин. Незважаючи на те, що існує багато публікацій щодо виявлення та боротьби з хворобами водних тварин, Посібник з водних тварин є ключовим документом, що описує методи, які слід застосовувати до захворювань зі списку МЕБ у лабораторіях охорони здоров'я водних тварин у всьому світі.

Діагностичні стандарти в Посібнику з водних тварин лежать в основі стандартів Водного кодексу, і разом ці томи сприяють покращенню здоров'я водних тварин у всьому світі. Вимоги, опубліковані у Водному посібнику та Водному кодексі, визнані міжнародними стандартами СОТ. Комісія зі стандартів охорони здоров'я водних тварин (Комісія з водних тварин) має завдання підготувати проекти глав Посібника для водних тварин для розгляду

та прийняття Всесвітньою асамблеєю делегатів Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин.

Комісії з водних тварин надають велику допомогу призначені експерти довідкових центрів МЕБ. Усі проекти глав розсилаються членам для коментарів, що забезпечує доступ до розгалуженої мережі експертів у країнах-членах для підтримки розробки стандартів, які є науково обґрунтованими та відповідають меті.

Важливою віхою у 2021 році став запуск Стратегії здоров'я водних тварин на 88-й Генеральній сесії МЕБ. Водна стратегія визнає зростаючу важливість здоров'я водних тварин і потребу в стратегічному підході до його управління в усьому світі. Стратегію було розроблено для того, щоб керувати діями щодо зміцнення чотирьох сфер системи охорони здоров'я водних тварин: стандарти, нарощування потенціалу, стійкість і лідерство.

Розділ 1. Посібника надає рекомендації щодо загальних положень, необхідних для підтримки ефективного лабораторного тестування.

У розділі 1.1 описано важливі питання та міркування, які лабораторія повинна враховувати при розробці та підтримці своєї системи управління якістю, незалежно від того, була вона офіційно акредитована чи ні. Рекомендації розділу охоплюють технічні, управлінські та операційні елементи тестування, а також інтерпретацію результатів тестування.

Розділ 1.2 містить рекомендації щодо принципів і методів валідації діагностичних аналізів. Валідація має важливе значення для того, щоб переконатися, що аналіз відповідає призначеній меті, наприклад, демонстрації відсутності захворювання, підтвердження діагнозу клінічних випадків або оцінки моделей інфекції в популяції. У цьому розділі представлено поетапний підхід до валідації аналізу, який включає вказівки щодо аналітичної продуктивності, діагностичної продуктивності, відтворюваності, розгортання аналізу та постійного моніторингу.

Розділ 2. Посібника з водних видів тварин надає рекомендації щодо діагностики конкретних захворювань земноводних, ракоподібних, риб і

моллюсків. Розділи, присвячені конкретним хворобам у розділі 2, охоплюють усі перелічені МЕБ хвороби водних тварин. Розділи, що стосуються конкретних захворювань, мають аналогічний формат з інформацією про захворювання (фактори збудника, фактори господаря, моделі захворювання, контроль і профілактика), відбір зразків, методи діагностики, оцінки рекомендованих тестів щодо їх мети використання, рекомендовані тести для нагляду за вільною зоною, а також визначення підозрілих і підтверджених випадків.

Кодекси МЕБ є посібниками для розробки норм, рекомендацій і напрямків в сфері захисту здоров'я тварин і людей. Кодекси і посібники слід застосовувати: для розроблення санітарних вимог; для забезпечення правильного застосування вакцин і діагностичних тестів; для встановлення рентабельних заходів зменшення ризику в торгівлі і оцінки ризику країни імпортера; для підбору основних аргументів з метою досягнення еквівалентності при проведенні торговельних переговорів; для наукового спростування накладених країною-імпортером необґрунтованих санітарних заходів.

Кодекс Аліментаріус (Codex Alimentarius) - це збірка прийнятих на міжнародному рівні харчових стандартів і відповідних текстів, поданих в єдиному вигляді. Ці харчові стандарти та відповідні тексти спрямовані на захист здоров'я споживачів і забезпечення чесної практики в торгівлі харчовими продуктами. Публікація Кодексу Аліментаріус має на меті спрямовувати та сприяти встановленню та розробці термінів і вимог до харчових продуктів для сприяння їх гармонізації та сприяння міжнародній торгівлі.

Кодекс Аліментаріус містить стандарти для всіх основних харчових продуктів, оброблених, напівоброблених або сирих, для розповсюдження споживачам. Матеріали для подальшої переробки в харчові продукти повинні бути включені в обсязі, необхідному для досягнення цілей Кодексу Аліментаріус, як це визначено.

Кодекс Аліментаріус складається з положень відносно гігієни харчових добавок, харчових продуктів, залишків пестицидів і ветеринарних препаратів, забруднюючих речовин, маркування та представлення, методів аналізу та відбору зразків, а також перевірки імпорту та експорту та сертифікації.

Стандарти Кодексу та відповідні тексти не є заміною або альтернативою національному законодавству. Закони та адміністративні процедури кожної країни містять положення, яких необхідно дотримуватися. Стандарти Кодексу та пов'язані з ними тексти містять вимоги до продуктів харчування, спрямовані на забезпечення споживача безпечним, здоровим харчовим продуктом без фальсифікацій, правильно маркованим і поданим.

Стандарт Кодексу для будь якого харчового продукту або харчових продуктів має бути складений відповідно до Формату товарних стандартів Кодексу та містити, у відповідних випадках, перелічені в ньому розділи.

Комісія Кодексу Аліментаріус та її допоміжні органи зобов'язуються за необхідності переглядати стандарти Кодексу та пов'язані з ними тексти, щоб забезпечити їх узгодженість і відображення сучасних наукових знань та іншої відповідної інформації. За потреби стандарт або пов'язаний текст має бути переглянуто або вилучено відповідно до Процедур розроблення стандартів Кодексу та пов'язаних текстів.

Кожен член Комісії Codex Alimentarius несе відповідальність за виявлення та представлення відповідному комітету будь якої нової наукової та іншої відповідної інформації, яка може вимагати перегляду будь-яких існуючих стандартів Codex або пов'язаних текстів.

Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів (Додаток до угоди про заснування Світової організації торгівлі) Дана угода стосується всіх фітосанітарних та санітарних заходів, що можуть чинити вплив на міжнародну торгівлю (безпосередньо чи опосередковано). Відповідно до положень цієї угоди такого плану заходи потрібно розробляти та застосовувати. Усі, хто бере участь в угоді, мають право вживати фітосанітарні

і санітарні заходи, що потрібні для захисту здоров'я чи життя людини, тварин чи рослин, за умови, що наступні заходи не суперечать положенням угоди СОТ.

Всі учасники угоди повинні прагнути, щоб той чи інший фітосанітарний чи санітарний захід застосовувався лише в необхідному для захисту життя чи здоров'я людини, тварин чи рослин об'ємі, в його основі були наукові принципи і щоб тривалість заходу без вагомих наукових обґрунтувань не продовжувалася, за виключенням винятків. Учасники угоди повинні створити умови, щоб їхні фітосанітарні та санітарні заходи не сприяли невиправданій або свавільній дискримінації між учасниками угоди, які існують у подібних чи ідентичних умовах, в першу чергу порівнюючи їх територію й територію інших членів.

Не можна застосовувати фітосанітарні та санітарні заходи методами, які створюють приховані перепони міжнародній торгівлі. Узгоджені з відповідними положеннями цієї угоди СОТ санітарні чи фітосанітарні заходи, слід вважати такими, які відповідно до положень ГАТТ 1994 р. відповідають обов'язкам учасникам СОТ, щодо застосування фітосанітарних чи санітарних заходів.

Законодавство ЄС. Для галузі ветеринарної медицини в Законодавстві ЄС можна виділити 2 розділи:

Розділ 1. ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

I. Базове законодавство містить такі пункти:

Основні принципи і вимоги до безпечності харчових продуктів та кормів Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 178/2002 від 28 січня 2002 року щодо встановлення вимог і загальних принципів харчового права, регулює утворення Європейської установи з безпечності харчових продуктів та затверджує процедури у питаннях, що зв'язані із безпечністю харчових продуктів.

В цьому регламенті викладені основні положення, які дають можливість гарантувати належний рівень захисту інтересів споживачів та здоров'я людей щодо харчових продуктів, при чому беруть до уваги різноманітність пропозиції

харчових продуктів, включаючи традиційні продукти та паралельне забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку.

Цей регламент затверджує загальні обов'язки й принципи, засоби для утворення фундаментальної наукової бази, діючих організаційних процедур і заходів, на базі яких будуть ухвалюватися й вироблятися рішення щодо безпечності кормів та харчових продуктів.

З метою досягнення зазначеного вищезазначеного, цей Регламент затверджує загальні принципи, що стосуються взагалі харчових продуктів і кормів та безпечності кормів і харчових продуктів зокрема, як на національному рівні, так і на рівні Співтовариства. Регламентом врегульоване створення Європейського органу з безпечності харчових продуктів.

Регламентом встановлено процедури відносно питань з опосередкованим чи безпосереднім впливом на безпечність кормів і харчових продуктів. Даний Регламент чинний для всіх стадій перероблення, виробництва і поширення харчових продуктів і кормів. Він не застосовується до продуктів для домашнього застосування, зберігання харчових продуктів чи дії з ними для особистого домашнього використання чи первинного виробництва для приватного домашнього використання.

Імплементативний регламент Комісії (ЄС) № 931/2011 від 19 вересня 2011 року про вимоги відносно простежуваності. В даному Регламенті описано положення відносно дотримання вимог простежуваності, що затверджено Регламентом (ЄС) **№ 178/2002** щодо харчових продуктів тваринного походження для операторів ринку харчових продуктів.

Державний контроль у галузі фітосанітарних та санітарних заходів Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/625 від 15 березня 2017 року відносно офіційного контролю та іншої офіційної діяльності, що проводиться для сприяння впровадження правил відносно здоров'я і благополуччя тварин, положень харчового та кормового права, здоров'я рослин та засобів захисту рослин.

Даний Регламент використовується для офіційного контролю, який проводять для перевірки відповідності нормам, встановленим на рівні ЄС або держав-членів, відносно **застосування законодавства ЄС в таких сферах:**

безпеку харчових продуктів та харчові продукти, розповсюдження та перероблення харчових продуктів, включаючи правила, направлені на забезпечення добросовісних практик під час торгівлі та захисті інтересів і проінформованості споживачів, непорушність та цілісність на будь-якій стадії виробництва, а також використання і виробництво предметів та матеріалів, що мають контакт із харчовими продуктами;

безпеку кормів та корми на будь-якій стадії їх виробництва, розповсюдження, перероблення та використання, включно захистом інтересів і проінформованістю споживачів та з правилами, направленими на забезпечення добросовісних практик у торгівлі;

навмисне потрапляння у докільця з метою виробництва харчових продуктів і кормів генетично модифікованих організмів (ГМО);

вимоги до здоров'я тварин;

вимоги до благополуччя тварин; мінімізація та запобігання ризиків для здоров'я тварин і людей, спричинених похідними продуктами та побічними продуктами тваринного походження; захисні заходи від шкідливих організмів рослин;

органічне виробництво і маркування органічних продуктів; вимоги до використання засобів захисту рослин та введення в обіг, а також стале використання пестицидів, за виключенням обладнання для внесення пестицидів;

маркування та використання охоронюваних назв місця походження, гарантованих традиційних особливостей і охоронюваних географічних зазначень.

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1020 від 20 червня 2019 року щодо ринкового нагляду та відповідності продуктів.

У Євросоюзі для гарантії вільного руху продуктів потрібно забезпечити, щоб вони не суперечили узгодженому законодавству Союзу та відповідали вимогам, які передбачають належний рівень захисту громадських інтересів, до яких відноситься безпека і здоров'я на робочому місці, здоров'я і безпека в загальному, захист довкілля, громадська безпека, захист споживачів та захист інших інтересів суспільства, що їх законодавчо захищає.

Обов'язковою умовою високого рівня захисту наступних інтересів і утворення умов є обов'язкове дотримання вимог, при яких на ринку союзу має змогу встановлюватись добросовісна конкуренція. Тому передбачена необхідність у затвердженні вимог для забезпечення додержання таких правил не залежить від того вироблені вони в зоні Союзу або ні, та не залежить від того, яким чином попадають продукти в обіг через офлайнові чи онлайнові майданчики.

Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 852/2004 від 29 квітня 2004 р. відноситься до гігієни харчових продуктів. Цей Регламент встановлює спільні правила для операторів ринку харчових продуктів відносно гігієни харчових продуктів.

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 853/2004 від 29 квітня 2004 року що стосується впровадження спеціальних гігієнічних правил для харчових продуктів тваринного походження. Даний Регламент затверджує спеціальні правила для операторів ринку харчових продуктів відносно гігієни харчових продуктів тваринного походження. Ці правила є доповненням правил Регламенту (ЄС) **№ 852/2004**. Вони можуть бути застосовані до неперероблених і перероблених продуктів тваринного походження.

II. Маркування та інформація щодо харчових продуктів

Заходи, які проводяться відносно маркування Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1169/2011 від 25 жовтня 2011 року відносно подання споживачам інформації щодо харчових продуктів.

Даний Регламент встановлює порядок щодо отримання інформації про харчові продукти, при цьому враховується потреба в забезпеченні необхідної

гнучкості для реагування на нові інформаційні вимоги та майбутній розвиток та засоби для гарантування прав споживачів на інформацію. Документ окреслює спільні вимоги, принципи та обов'язки, що врегульовують отримання інформації щодо харчових продуктів та, в тому числі, їх маркування.

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2018/848 від 30 травня 2018 року щодо органічного виробництва і маркування органічних продуктів.

Даний Регламент визначає правила стосовно органічного виробництва й встановлює принципи органічного виробництва, використання позначень та пов'язаної з ним сертифікації, які відносяться до органічного виробництва, в рекламних матеріалах та маркуванні, а також правила відносно контролю, які є доповненням в передбачених в Регламенті (ЄС) 2017/625.

Заходи, які застосовуються відносно інформації щодо харчової цінності та користі для здоров'я людини Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1924/2006 від 20 грудня 2006 року відносно тверджень про користь та поживну цінність для здоров'я, які зазначають на харчових продуктах.

Даний документ адаптує положення, встановлені регламентом, законом або адміністративним актом у державах-членах, що стосуються тверджень про користь для здоров'я та поживну цінність, щоб забезпечити високий рівень захисту споживачів і водночас гарантувати дієве функціонування внутрішнього ринку.

Документ справедливий щодо тверджень відносно поживної цінності та користі для здоров'я, які зазначають у маркуванні, представленні або рекламі харчових продуктів, чи то у комерційних повідомленнях, що призначені для кінцевого споживача.

II. Заходи, які проводяться для продуктів тваринного походження (додаток IV-А, ч. 2)

Головні категорії продуктів тваринного походження для споживання людиною

Заходи, що проводяться відносно харчових добавок (усіх барвників та харчових добавок)

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1331/2008 від 16 грудня 2008 року щодо спільної процедури надання дозволу на застосування харчових добавок, харчових смако-ароматичних добавок і харчових ензимів.

У Даному Регламенті встановлено загальну процедуру оцінювання та надання дозволу щодо вихідного матеріалу для харчових смако-ароматичних добавок та харчових ензимів, харчових добавок, харчових смако ароматичних добавок, а також зі смако-ароматичними властивостями харчових інгредієнтів, що використовуються або призначені для використання в харчових продуктах, яка сприяє найвищому рівню охорони здоров'я людини та найвищому рівню охорони споживачів, також забезпечення інтересів споживачів, вільному руху харчових продуктів у Співтоваристві.

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1333/2008 від 16 грудня 2008 року щодо харчових добавок.

У даному Регламенті врегульовано правила відносно харчових добавок, які призначені для використання в харчових продуктах, для забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку й водночас гарантування високого рівня захисту споживачів та належного рівня охорони здоров'я людини, у тому числі добросовісних практик у торгівлі харчовими продуктами з урахуванням і захисту інтересів споживачів, охорони довкілля у відповідних випадках.

Регламент Комісії (ЄС) № 231/2012 від 9 березня 2012 року, який встановлює специфікації для харчових добавок, перерахованих у додатках II та III до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1333/2008.

Регламент Комісії (ЄС) № 234/2011 від 10 березня 2011 року щодо впровадження Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1331/2008 щодо встановлення спільної процедури надання дозволів на харчові ензими, харчові добавки та харчові смако-ароматичні добавки.

Заходи, що здійснюються відносно ароматизаторів

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1334/2008 від 16 грудня 2008 року щодо смако-ароматичних добавок та деяких харчових інгредієнтів зі смако-ароматичними властивостями, призначених для використання в та на харчових продуктах.

У даному Регламенті затверджено правила відносно харчових інгредієнтів зі смако-ароматичними властивостями та смако-ароматичних добавок призначених для використання в та на харчових продуктах, для гарантування ефективної роботи внутрішнього ринку й при цьому забезпечення високого рівня охорони споживачів та високого рівня охорони здоров'я людини, також забезпечення інтересів споживачів і належних практик у торгівлі харчовими продуктами з врахуванням, у необхідних випадках, охорони навколишнього середовища.

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2065/2003 від 10 листопада 2003 року щодо коптільних смако-ароматичних добавок, що призначені для використання чи використовуються в харчових продуктах.

Ціллю даного Регламенту є врегулювання на внутрішньому ринку дієвого функціонування щодо використовуваних чи призначених для використання в харчових продуктах коптільних смако-ароматичних добавок і, водночас, створення бази для забезпечення належного рівня інтересів споживачів та охорони здоров'я людини.

Імплементацийний Регламент Комісії (ЄС) № 872/2012 від 1 жовтня 2012 року щодо затвердження переліку смако-ароматичних речовин.

Регламент Комісії (ЄС) № 873/2012 від 1 жовтня 2012 року щодо перехідних заходів відносно списку сировинних матеріалів і смако

ароматичних добавок Союзу, який наведений в доповненні 1 Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1334/2008.

Заходи, які здійснюються відносно ензимів

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1332/2008 від 16 грудня 2008 року щодо харчових ензимів. У даному Регламенті затверджено правила відносно харчових ензимів, що використовуються в харчових продуктах, у тому числі відносно таких ензимів, що використовуються як допоміжні технологічні речовини, з метою забезпечення стабільного функціонування внутрішнього ринку й в той же час гарантування високого рівня охорони споживачів та високого рівня охорони здоров'я людини, у тому числі добросовісних практик у торгівлі харчовими продуктами і охорони інтересів споживачів з взяттям до уваги охорони довкілля, у певних випадках.

III. Інші заходи, що відмічені у Главі IV (Фітосанітарні та санітарні заходи) (додаток IV-C)

Заходи, що проводяться відносно генетично модифікованих організмів (ГМО)

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1829/2003 від 22 вересня 2003 року щодо генетично модифікованих харчових продуктів та кормів.

Даний Регламент, має на меті: встановити процедури Співтовариства відносно надання дозволів щодо генетично модифікованих харчових продуктів і кормів та нагляду за ними; створити базу для забезпечення належного рівня здоров'я і добробуту тварин, охорони здоров'я та життя людини, довкілля та захисту інтересів споживачів зважаючи на генетично модифіковані харчові продукти і корми, забезпечивши при цьому дієве функціонування внутрішнього ринку; встановити положення відносно маркування генетично модифікованих кормів і харчових продуктів.

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1830/2003 від 22 вересня 2003 року відносно маркування та простежуваності генетично

модифікованих організмів і простежуваності кормів та харчових продуктів, вироблених з генетично модифікованих організмів.

У даному Регламенті встановлено вимоги для простежуваності продуктів, що містять генетично модифіковані організми (ГМО) або складаються з них, а також вироблених з ГМО харчових продуктів і кормів, з метою моніторингу впливу на довкілля й, у відповідних випадках, на здоров'я, спрощення точного маркування та вжиття відповідних заходів з управління ризиками, а ж до вилучення продуктів з обігу, за необхідності.

Розділ 2. ЗДОРОВ'Я ТВАРИН V. Заходи, які стосуються основних категорій живих тварин (додаток IV-А, ч. 1)

Заходи, що здійснюються відносно реєстрації та ідентифікації великої рогатої худоби (включно бізонів та буйволів)

Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1760/2000 від 17 липня 2000 року щодо впровадження системи реєстрації і ідентифікації великої рогатої худоби та щодо маркування продуктів з яловичини і яловичини. У кожній державі-члені запроваджена система реєстрації і ідентифікації великої рогатої худоби. Положення цього регламенту можуть бути впроваджені з метою іррадикації хвороб або їх контролю, їх застосовують без обмеження правил Співтовариства.

Регламент Комісії (ЄС) № 494/98 від 27 лютого 1998 року про детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 820/97 відносно застосування у рамках системи ідентифікації та реєстрації великої рогатої худоби мінімальних адміністративних санкцій.

Якщо у господарстві одна або декілька тварин не відповідають ні одному з положень, які затверджені в статті 3 Регламенту (ЄС) № 820/97, потрібно встановити обмеження щодо такого господарства на переміщення усіх тварин. Якщо власник тварини не може підтвердити простежуваність та ідентифікацію тварини, то компетентний орган, з урахуванням особливостей випадку та на основі оцінювання ризиків безпечності харчових продуктів та для здоров'я тварин, повинен видати розпорядження на знищення тварини без компенсації.

Заходи, що проводяться відносно реєстрації та ідентифікації овець та кіз Регламент Ради (ЄС) № 21/2004 від 17 грудня 2003 року про запровадження системи для ідентифікації і реєстрації овець та кіз.

Заходи, які застосовуються щодо ідентифікації та реєстрації свиней Директива Ради 2008/71/ЄС від 15 липня 2008 року відносно ідентифікації і реєстрації свиней.

Дана Директива впроваджує мінімальні вимоги щодо реєстрації і ідентифікації свиней не обмежуючи більш детальні правила Співтовариства, що можуть бути запроваджені для контролю над хворобами або викорінення їх.

Заходи, які стосуються кормових добавок Регламент Комісії (ЄС) № 1876/2006 від 19 грудня 2006 р. відносно постійного та тимчасового дозволу на деякі види кормових добавок.

Заходи, які стосуються кормових матеріалів Регламент Комісії (ЄС) № 2020/354 від 04 березня 2020 року щодо затвердження списку цільових використань кормів, що призначені для особливих поживних цілей. Призначені для особливих поживних цілей корми у тлумаченні Регламенту (ЄС) № 767/2009, можна реалізувати лише при умові: дотримання загальних вимог відносно кормів, що призначені для особливих поживних цілей та дотримання положень відповідного запису.

Заходи, які стосуються ветеринарних препаратів Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/82/ЄС від 6 листопада 2001 року про Кодекс Співтовариства щодо ветеринарних лікарських засобів.

Дана Директива відноситься до лікарських ветеринарних засобів, враховуючи при цьому премікси для лікувальних кормів, які спрямовані для введення до обігу у державах-членах та продукуваних способом, який включає промисловий процес або промисловим способом.

VI. Стандарти, що стосуються утримання тварин та поводження з ними (додаток IV-B)

Заходи, що стосуються забою та оглушення тварин Регламент Ради (ЄС) № 1099/2009 від 24 вересня 2009 року що стосується захисту тварин при умиертвінні.

Даний Регламент врегульовує правила умиертвіння тварин, яких утримують або розводять для виробництва вовни, шкіри, хутра, харчових продуктів або інших продуктів, а також умиертвіння тварин для здійснення супутніх операцій та з метою депопуляції.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як поділяється міжнародне законодавство міжнародного масштабу?
2. Які законодавчі акти публікує Всесвітня організація охорони здоров'я тварин?
3. З якою метою створений Кодекс здоров'я наземних тварин?
4. З якою метою створений Посібник з діагностичних тестів і вакцин для наземних тварин?
5. Яку мету переслідує Кодекс Аліментаріус?
6. Які сфери врегульовує Додаток до угоди про заснування Світової організації торгівлі (СОТ)?
7. Які сфери врегульовує Додаток до угоди про заснування Світової організації торгівлі (СОТ)?
8. Як поділяється законодавство ЄС сфері ветеринарної медицини?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ветеринарне право: підручник / за ред. В. М. Єрмоленка. Київ: НУБІП України, 2015. 300с.
2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/82/ЄС від 6 листопада 2001 року про Кодекс Співтовариства стосовно ветеринарних лікарських засобів : Документ № 984_012-01. Дата оновлення: 07.08.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-01#Text

3. Директива Ради 2008/71/ЄС від 15 липня 2008 року відносно ідентифікації і реєстрації свиней. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_027-08#n2
4. Імплементацийний Регламент Комісії (ЄС) № 872/2012 від 1 жовтня 2012 року про затвердження переліку смако-ароматичних речовин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-12#Text
5. Імплементацийний регламент Комісії (ЄС) № 931/2011 від 19 вересня 2011 року про вимоги відносно простежуваності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-11#Text
6. Кодекси та посібники. Всесвітня організація охорони здоров'я тварин. Офіційний сайт. URL: <https://www.woah.org/en/home/>
7. Комісія Кодекс Аліментаріус. Офіційний сайт. URL: <https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/about-codex/en/>
8. Національне та міжнародне ветеринарне право: навч. посібник / В. Л. Бегас, О. Є. Галатюк, Т. О. Романишина, Ж. В. Рибачук, В. В. Зажарський. Житомир: «Євро-Волинь». – 2023. – 132 с.
9. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1760/2000 від 17 липня 2000 року щодо впровадження системи реєстрації і ідентифікації великої рогатої худоби та щодо маркування продуктів з яловичини і яловичини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-00#Text
10. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/625 від 15 березня 2017 року про офіційний контроль та іншу офіційну діяльність, що провадиться для забезпечення застосування положень харчового та кормового права, правил щодо здоров'я і благополуччя тварин, здоров'я рослин та засобів захисту рослин. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-2017625.pdf>
11. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/1020 від 20 червня 2019 року про ринковий нагляд та відповідність продуктів, а також про внесення змін до Директиви 2004/42/ЄС та Регламенту (ЄС) № 765/2008 і Регламенту (ЄС) № 305/2011. Документ № 984_012-19. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_012-19#Text

12. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1169/2011 від 25 жовтня 2011 року відносно подання споживачам інформації щодо харчових продуктів. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-11#Text

13. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1332/2008 від 16 грудня 2008 року щодо харчових ензимів. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_017-08#Text

14. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1334/2008 від 16 грудня 2008 року щодо смако-ароматичних добавок та деяких харчових інгредієнтів зі смако-ароматичними властивостями, призначених для використання в та на харчових продуктах. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a20#Text

15. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 178/2002 від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів і вимог харчового права, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів. Документ № 984_005-02. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-02#n348

16. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1829/2003 від 22 вересня 2003 року щодо генетично модифікованих харчових продуктів та кормів. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-03#Text

17. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1830/2003 від 22 вересня 2003 року відносно маркування та простежуваності генетично модифікованих організмів і простежуваності кормів та харчових продуктів, вироблених з генетично модифікованих організмів. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-03#Text

18. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1924/2006 від 20 грудня 2006 року відносно тверджень про користь та поживну цінність для

здоров'я, які зазначають на харчових продуктах. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-06#n2

19.Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2018/848 від 30 травня 2018 року щодо органічного виробництва і маркування органічних продуктів. URL

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-18#Text

20.Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2065/2003 від 10 листопада 2003 року про копильні смако-ароматичні добавки, використовувані чи призначені для використання в або на харчових продуктах. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006-03#Text

21.Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 853/2004 від 29 квітня 2004 року щодо затвердження спеціальних гігієнічних правил для 124 харчових продуктів тваринного походження. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a99#Text

22.Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № № 1333/2008 від 16 грудня 2008 року щодо харчових добавок. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_028-08#n2

23.Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 852/2004 від 29 квітня 2004 р. щодо гігієни харчових продуктів. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-04#n71

24.Регламент Комісії (ЄС) № 1876/2006 від 19 грудня 2006 р. відносно постійного та тимчасового дозволу на деякі види кормових добавок. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-06#Text

25.Регламент Комісії (ЄС) № 2020/354 від 04 березня 2020 року щодо затвердження списку цільових використань кормів, що призначені для особливих поживних цілей. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_020-20#Text

26.Регламент Комісії (ЄС) № 234/2011 від 10 березня 2011 року про імплементацію Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) №

1331/2008 щодо встановлення спільної процедури надання дозволів на харчові ензими, харчові добавки та харчові смако-ароматичні добавки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-11#n2

27.Регламент Комісії (ЄС) № 494/98 від 27 лютого 1998 року про детальні правила імплементації Регламенту Ради (ЄС) № 820/97 відносно застосування у рамках системи ідентифікації та реєстрації великої рогатої худоби мінімальних адміністративних санкцій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-98#n2

28.Регламент Комісії (ЄС) № 873/2012 від 1 жовтня 2012 року щодо перехідних заходів відносно списку сировинних матеріалів і смакоароматичних добавок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_021-12#n5

29.Регламент Ради (ЄС) № 1099/2009 від 24 вересня 2009 року щодо захисту тварин під час умирення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_028-09#Text

30.Регламент Ради (ЄС) № 21/2004 від 17 грудня 2003 року про запровадження системи для ідентифікації і реєстрації овець та кіз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-04

31.Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів : Додаток 1А до Угоди про заснування Світової організації торгівлі. Документ № 981_006 від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_006#Text